

Sissejuhatas

Selleks, et mõista teekonda, mida eesti rahva- ja harrastusrahvatants on läbinud XX sajandil, millistest murrangutest läbi tulles on aste-astmelt tõustud järjest uutele tasanditele – selleks tuleb endale aru anda, millisest pinnasest see kõik võrsunud on.

Juba aastatuhandeid tagasi, kui esimesed asukad alles avastasid metsase ala praegu Läänemereks kutsutava veekogu kaldal, juba siis lendas siin taevas rändlinnukolmnurki, kevadeti käisid metsades mänguplatsidel tedremängude väikesed tantsuetendused. Oli selleski ju tegemist tantsujoonise, tantsukujundiga! Ometi polnud see veel tants tänases tähenduses.

Millal tegi inimene siin oma esmaseid, mõttest kantud rütmilisi kummardusi ja muid liigutusi toitu andvale Maaemale, hiie- või metsapuudele? Millal tekkis esimene maagiline sõõr ümber lõkke? Millal hakati sel kombel endale manama looduse toetust, teda ehk mõjutama, hirmutamagi? Me ei saagi seda teada. Ent analoogia põhjal võib oletada, et nood oma tahet sisendavad maagilised liigutused olid lihtsakoelised: rütmiline kõndimine-tammumine, jooksusammud, primitiivsed hüpped-hüplemised. Ei puudunud ka matkivad liigutused – tantsiti linnu kombel, kehastuti karuks või mõneks muuks loomaks (kas pole midagi sellest säilinud mardiks-kadriks käimise kombestikust või näärisoku hüplemistes?). Inimene väljendas oma tundeid, arusaamu, taotlusi, olukordi tantsulise kujundi abil. Kõige selle kohta puuduvad aga täpsemad andmed.

Esimene kirjalik vihje eesti tantsulisele liikumisele pärineb 12. saj Saxo Grammaticuse kroonikast “Gesta Danorum”, kus vihjatakse sõdalaste sugereerivale rütmilisele liikumisele tapluse eel.

Tõsisemaltvõetavad andmed on meieni jõudnud XVIII sajandist. Nii on A.W. Hupeli raamatus “Topograafilised teated” (1777) peale muu iseloomustatud ka eesti rahvatantsu. Üht-teist saame teada matkajast riigiametnikult H.J. Schlegelilt, kes Eestis viibis 1780. aasta paiku ning hiljemgi. Kirjeldatud on puhtlõbustusliku iseloomuga tantse. See oli aeg, mil varasemast kihhistisest – rituaalsed/matkivad/tavanditantsud – oli vähe säilinud.

Tantsuloolane leiab veidi kindlama jalgealuse alles XIX sajandi kahest viimasest veerandist. Selle aja kohta on olemas juba mõningane kirjapandud pärimus (tantsukirjeldusi tänases tähenduses veel mitte). On andmeid tantsust urikivide ja muude pühade paikade ümber. Tantsiti ka aastaegade vahetust tähistavatel pidustustel – ümber jaanitule ja jõuluaegsetel külaskäikudel, siis kui jõululaupäeva pühalikkus oma osa saanud oli. Talvistest pühadest on ka vastlapäeva tavadid tantsuõhtuna nimetatud. Tants kujunes perekondlike tähtpäevade osaks, pulmatavandid säilisid ehk kõige kauem. Pulmas võis eraldada kaht tantsimislaadi: rituaaliga seotut ja puhtlõbustuslikku. Tavand oli mõistagi konservatiivsem, alalhoidlikum. Pulmast võttis osa nii vanu kui noori. Omaaegsete moetantsude kõrval tantsiti ka vanemaid (vanemate inimeste noorusaegseid) tantse. Rituaalseks kombeks jäi pruudi tantsimine pärast linutamist ja nn põllulelappimist. Domineeris siiski puhtlõbustuslik tants – eesti talurahva omaaegsed seltskonnatantsud (praegu folkloorseks tantsuks nimetatud rahvaloomingu põhiosa). See oli aeg, kui Lääne-Euroopast meie maile rännanud valss vooliti talupoja poolt labajalavalsiks tema paljude liikidega (viru valts, viru mage jt). Seejuures omas meelelahutuslik tants seost muude elu- ja töönähtustega. Heinateo-, sõnnikuveo-, rukkilõikuse-, viljapeksu-, linaropsimise-, kartulinoppimistalgud lõppesid ikka tantsuga. Ka sügistalvistel (tubastel) talgutel tantsiti. Tantsuharrastamiskohtadeks kujunesid kiigeplatsid, arenes kiigepeekultuur.

Tantsud eristusid piirkonniti (sellest tulenevalt variantiderohkus). Põhilisteks saatpillideks olid kujunenud viiul, kannel ja lõõtspill. Sellele oli eelnenud nn torupilliperiood (tants enamasti $\frac{3}{4}$ taktimõõdus). Tantsuderohkuse ja eripäraga paistsid eriti silma Kuusalu ja Pärnu ala ning Setumaa. Neid tantse võib liigitada massi-, ring-, rühma-, paaris-, nais- ja meestetantsudena. Lapsed osalesid täiskasvanute tantsuvaras. Nende pärisosaks olid aga ringmängud ja rahvamängud, palju tantsisid lapsed veel imitatsioonilisi tantse. Külakõrtside levikuga XIX saj

kandus talupoja (seltskonna) tants sinnagi. Seesugused kooskämised töid vaheldust mõisa orjava rahva raskesse ja üksluisesse ellu. karskusliikumise ja kaasnev kõrtside vähenemine kindlustas talupojatantsupidude tava. Neid peeti pühapäevaõhtuti. Suvel väljas, talvel ruumis. Lõbustustel oli mitmeid nimesid: säru ehk särud ehk külasärud, suprik ehk subrik, külapidu, tantsud, pitspall, simman jne, kus tantsude vaheaegadel tehti ringmängu (pillimees puhkas). Mängiti ka rahvamänge (kotijooks, hundirattad jm).

Simmaneid-särusid jäi vähemaks, kui sündisid seltsid (XIX saj 60.-ndad aastad). Korraldati pidusid, kus eeskavale järgnes tants. Eestis on ürgseim ringjoonel tantsimine. Iidsete tavanditantsude elemente leiame tänaseni säilinud voor- ja sõõrtantsudes, nagu “Kihnu ratas”, “Muhu kõverik”, “Targa rehealune”, “Mustjala pulmarong”, “Kuusalu sabatants” jt. Neil on ühiseid jooni ka vanemate laulumängudega- “Hobusemäng”, “Nõelamäng” jt – samuti rahvalaulude laulmisel rütmilise liikumisega (nn rattas laulmine Kihnus, pöörajuuskmine Setus).

Eesti rahvatantsu on peetud kollektiivseks, rahulikuks ja väarikaks. Meie tantsu iseloomustab küllaltki suur põhisammuvara (liikumiste erivariandid), suurte hüpete, käte-jalgade kiire ja vaheldusrikka tegevuse puudumine. Võistutantsu momenti pole rõhutatud. Rütmidelt on see tants vaheldusrikas. Iseloomulik on laenatud elementide tugev ümbertöötamine ja variantiderohkus.

Eesti rahvatantsu areng seostub ümbritsevate maade rahvatantsu arenguga eriti alates XVII saj levisid poloneeside rühma kuuluvad tantsud, nn kolonntantsud. Neid elemente võib ära tunda hilisema päritoluga “Mustjala paarirongis”, “Räditantsus” jt. Labajalavalsid panid aluse paaritantsude levikule – mugandusid polkad, reinlendrid, galopid. Samasse aega kuulub ka kontratantsude tulek. Eriti rannikualadel (ingliskad, “Oige ja vasemba”, “Kupparimuori”, “Kalamies”). Lõuna-Eesti tantsuvarast on nendega suguluses “Inglisjakk”, “Kolmõpaaritands”. Kontratantsu eriliigi – kadrilli – jooni leiame “Pikas ingliskas”, “Kaera-Jaanis”, “Kuusalu kadrillis”, setu kadrillides. Neid harrastati eeskätt rannikualadel ja maa kaguosas. Seltside asutamise aktsioon mõjus murranguliselt eriti (mees)koorilaulule ja instrumentaalmuusikale, ent mitte talupojatantsule. Selle lavaleviimisest polnud veel juttugi. 1869. aastal läbi viidud I üldlaulupidu andis vokaal- ja instrumentaalmuusikale suure edumaa tantsu ees. Tantsu ei taibatud veel kunstinähtuseks pidada. Nagu ka talupojaarhitektuuri, rahvarõivaid jms. Tantsualane “ärkamisaeg” nihkus XX sajandi teise kümnendisse. Algatus tuli 1917. aastal loodud Tallinna Noorte Ühisusest “Tungal” (noorte enesearendajate ühing!), kus põhirõhk oli alul koorilaulul. Peagi aga haare laienes – kirjandus, sport, aktiivne ühiskondlik tegevus. Ajastu oli soodus igasuguste ühenduste loomiseks. Nii eralduski “Tunglast” otsivam ja teovõimelisem osa – Ülemaalisele Eesti Noorsoo Ühendusele (ÜENÜ) alusepanijad. Üks peamisi organiseerijaid oli siin August Meikop. Ühendus loodi 1919. aastal. Huvialade ring sai lai: koorilaul, teater, lugemistoad, esperanto, võimlemine, sport, nn omakultuur, taarusk, kodukaunistamine, aiandus, tuletõrje, karskus jm ning rahvatants. Kujunes suurim apoliitiline noorteorganisatsioon Eestis. 1936. aastaks (kaks aastat enne noorsooseaduse jõustumist) oli ÜENÜ-st üle maa 250 osakonda umbes 11.000 liikmega. Kõige aktiivsem tegevus käis seejuures ÜENÜTO-s, st organisatsiooni Tallinna Osakonnas. Siit sirgusid tantsujuhid Voldemar Igermann, Ralf Inland, Richard Kaljot, Ullo Toomi, Ernst Idla, Alfred Lepp jt.

I Suur murrang Eesti rahvatantsus

on sellega siis kätte jõudnud. Tants pulmas, kiigeplatsil, talgutel, pritsimeeste peol ju jääb, ent nüüd on nähtavalt olemas ka harrastusrahvatants. Sellele oli teed rajanud nõ eelmurrang, mille hingeks tolle perioodi olulisim isik – Anna Raudkats (1886 – 1965). Ta on tantsuharrastuse elustaja, tantsukoguja – kirjeldaja (kogumisretked Setu alal ja Kolga rannas 1913, Saaremaal (1924), autoritantsule (soveldamine) alusepanija jne. Ta lõpetas 1915. aastal Aleksandri nim Helsingi Ülikooli Võimlemise Instituudi. Eestis viis ta võimlemistunni endastmõistetavaks osaks rahvatantsud, -mängud. Esimesena Eestis avaldas tantsukirjelduste kogumikke (Eesti rahvatantsud 1926, Valimik Põhjamaade rahvatantse 1927), soodustades sel moel tantsude kättesaadavaks tegemist. Suur oli tema rahvahariduslik tegevus – kursused, mida ta korraldas regulaarselt. aastate jooksul sai teadmisi üle 2500 inimese. Raudkats käsitles rahvatantsu selle laiemas tähenduses, asus seda lavale viima. Temal olid kõrvuti otse rahva seast üleskirjutatud

tantsud (“Kuppari moori”, “Vinger polka”, “Tursa polka”, “Piru polka”, “Pikk ingliska”, “Räditants”, “Vooretants”, “Karutants” jt) omaseatutega (“Tuljak”, “Eideratas”, “Kaera-Jaan”, “Hüpaktants”, “Pulga tants” jt). Käsitlus läks niisiis nagu Lääne-Euroopas – ei püütud tantsus ümber kehastuda esiisadeks-emadeks, vaid eestipärast (oma arvates!) tantsu tantsides elati välja oma tunded ja mõtted. Õnnelikul kombel ühendusid Raudkatsi ja ÜENÜ teed. Hakati paika panema arvatavat eestlasele omast tantsulaadi. Tuli hoiduda liigsest hüplemisest-karglemisest. Arvate, et tantsus võik olla vaoshoitust, tagasihoidlikkust, väarikus. Ühesõnaga laad, kus mees tunneb ennast mehena ja naine naisena.

Niisiis harrastusrahvatants ehk tantsu esitamine pealtvaatajaile. Erilise tõuke sellesuunalisele tegevusele oli andnud hulljulge Rootsisisõit 1925. aastal, kus eesti rahvatantsijatel ka esineda tuli. Veelgi rohkem aga õpiti, sest Põhjamaades oli rahvatantsuliikumine (tantsimine pealtvaatajatele) juba varem tuule tiibadesse saanud. Nüüd hakkab välja kujunema selle liikumise eestipärastatud haru keskusega Tallinnas (ÜENÜTO). Rahvatantsuliikumise esimeseks suureks õieks saab eesti omakultuuri õhtu (toimus 19. ja 20. juunil 1926. aastal, lavastaja-juht Leo Kalmet), mille toimet harrastusrahvatantsule, selle arengule, saab vaadata/võrrelda esimese laulupeo mõjuga eesti koorikultuurile.

Arvestades kogemuste täielikku puudumist sedalaadi ürituste korraldamiseks, rahvatantsu tegelikult tagasihoidlikku osa ÜENÜ-s – oli samm hulljulge. Tantsijate pealtvaatajatele esinemise kavakindel ettevalmistus ju puudus (va improviseeritud Rootsi-sõit!), puudus isegi regulaarselt töötav asjatundlik juht. Rootsi kogemustest lähtudes alustatakse omakultuuriõhtu ettevalmistamist tantsukursusest. Kursuslastest moodustubki uus rühm – tulevase pidustuse tuumik, eestvedajaks võimlemisõpetaja (hilisem tuntud teatrijuht ja –lavastaja) Leo Kalmet. Omakultuuriõhtu (lisaks tantsule taheti tutvustada rahvamuusikat, -laulu, rahvakombeid, rahvarõivaste kandmist) oli mõeldud vastulöögina pealetungivale linnakultuurile, mis selleks ajaks oli juba “alla neelanud” suure osa rahvatraditsioonist.

Julgust ettevalmistustööde jätkamiseks lisas “Estonias” ette kantud (jüripäeval – 23. aprillil 1926) “Eesti pulm!, millest sai hilisema vabaõhuetenduse tuum (lavastaja Ants Lauter). “Estonias” ka tantsiti – Tallinna osakonna rühm esines eraldi kolme numbriga – Anna Raudkatsi seatud (soveldatud) “Hiir hüppas, kass kargas”, “Pulgatants” ning Leo Kalmeti rahvalikel tantsudel põhinev “Improvisatsioon” (hiljem sai nimeks “Elgam”).

Omakultuuripeo kava koostasid Voldemar Ingermann ja Anna Raudkats, peotoimkonda kuulusi veel Meikop, Inglise, Jaik, Saarmann, Kaljot, Kalmet jt. Peol osales arvatavasti 380 tantsijat Eestist ja 50 Rootsist, Leedust. Esindatud oli 16 ÜENÜ osakonda. Peole eelnes rongkäik, mis tõi pealtvaatajaks suure hulga inimesi (arvati, et vabaõhuetendusel viibis 10.000 pealtvaatajat!). Tallinna ühendrühma kavasse kuulus seitse tantsu, kogu tegelaskonda haaravateks ühistantsudeks olid “Pikk ingliska”, “Kaara Simmu”, “Piru polka” ning “Kaera-Jaan”.

Omakultuuriõhtu tõi lisaks külalistele (rootsi ja leedu rahvatantsud) kohale veel filmimehed. “Eesti Film” jäädvustas peol esitatud tantse, tehtust on jälgki järel (kahjuks on kokku monteeritud ajalisel varem ja hiljem aset leidnud jäädvustatud sündmustega!). Ent ikkagi – esimene katse filmida eesti tantsu.

Praktilise tegevusega üheaegselt tehti ka esimesi teoretiseerimiskatseid. Ei osatud küll veel sõnastada suundumusi:

- folkloor (rahvakultuur laiemas tähenduses, mis toetub traditsioonile ja vastab rahva ootusele oma kultuurilis-sotsiaalse identiteedi väljendustes – kus nõuded/väärtused antakse edasi suusõnaliselt, imiteerides või muul moel)
- folklorism (rahvatantsu õppimine kirjaliku või mõnes muus märksüsteemis ülestähenduse alusel; enese identifitseerimine ühiskonnagrupiga, kuhu ei kuuluta – ka ajas)
- “külavahe” (rahvalikud) tantsud (tantsud, millel puudub kohalik folkloorne traditsioon, ent mille puhul on teada päritolu, tingimused tulekuks kohalikku tarbimisse)
- stiliseeritud tantsud (seatud/töödeldud/lavastatud/soveldatud folkloorist inspireeritud tantsud – rahvatantsude modifikatsioonid)
- autoritantsud (tantsud, kus koreograafimõtte aluseks mingi defineerimatu “eestipärusus” oma

seletamatu “põhjamaisusega”, väärikuse, “korrastatuse” ja rangusega; koreograafi looming, mida sobib esitada eesti rahvarõivastes).

... aga 1920-date rahvatantsusituatsioonid olid need suunad juba kõik olemas. ÜENÜ valdkonda kuulusid stiliseeritud ja autoritantsud (nii seda suunda tollal kuidugi ei nimetatud!). Sellal tekkis aga ka ülitugev omakultuuritegelaste, -teoreetikute laager (Taarausik jne) – Mart Lepp, Kusta Utuste, Juhan Jaik, Jaan Pert jt, kes püüavad leida kõigi rahvalike kunstilaste (periood, kus tantski hakkab kunstina tunnustust leidma!) “ürgrahvalikku” algpäritolu, täisverelist “eesti vaimu”, seda parsi, kus ürgeesti (tantsu)muna välja haudutakse. Siin oleks olnud nagu folkloori/folklorismi poole pööratud pilk – vürtsitatud tugevate natsionaalsete ambitsioonidega. Sihiks seati nn “muuseumlikud vormid”. Aga jälle – millised need “vormid” olid, ei osanud keegi öelda. Tartu muuseumis leiduvaid üleskirjutuste fragmente rekonstrueeritud. Kõik see, mida nüüd tekkima hakkavates rühmades tantsiti, oli kaugel muuseumlikkusest. Nagu öeldud, läks rahvatantsukäsitlus sama teed nagu Lääne-Euroopas – ei püütud tantsus ümber kehastuda esiisadeks-emadeks, vaid eestipäraselt (oma arvates!) tantsu tantsides, elati välja oma tunded ja mõtted. Isegi tuntud rahvaloominguentusiast August Pulst, kes usinasti otsis ja 1922 – 23. aasta mitmesugustel pidudel ning 1927 – 29. aasta nn muuseumiühingu ringreisidel katsus demonstreerida rahvakunsti (laulikud, pillimehed) viimaseid elavaid viljelejaid, pidi rahvatantsu õige pea esitama, algul ÜENÜ – hiljem Anna Raudkatsi poolt väljaõpetatud tantsijatega. Muuseumist aga laenati neile rahvariided selga.

Vastu juhtivate ideoloogide soov ei saanud praktiliselt tantsu harrastavatest noortest “pastlakultuuri” propageerijaid (pasteldest loobuti kõigepealt). Ka muuseumist laenatud rõivad asendusid tantsija keha ja ehtsate rahvarõivaste eeskujul õmmeldud rahvarõivastega.

Ometi oli kõigil selleaegsetel poleemikatel oma tagasimõju ÜENÜ tantsutegevusse – hakati paika panema arvatavat eestlasele omast tantsulaadi. Selle suuna rõhutamist alustas Voldemar Ingerman. Tema töö jätkus 1936. aastal Ullo Toomi püüdlustes-taotlustes, seda eelkõige ÜENÜTO rühmade baasil.

Vale oleks aga ettekujutus tolleaegsetest rahvatantsurühmadest, kui pidevalt hästi tegutsevatest üksustest. Tegelikult esines tõuse arvestatavale tasemele (tolleaegseis oludes!) samas mõõnaperioodis. Sageli puudub kindel juht: entusiastid-eestvedajad jagavad oma teadmisi enamasti tasuta. Hingespüsimist ja tantsijate põhiosa aastaid kestva stabiilsuse stiimulit tuleb näha esinemisvõimaluste olemasolus. Lisaks kodulavadele tantsiti Rootsis, Soomes jm. Tüüpiline on ühe rühma tantsijate laenamine teisele. 1930. aastal lisandub veel üks eliitühm – loodud Võimlemise Instituut organiseerib võimlejatelt tugeva tantsurühma.

Üldiselt oli tavalistes tolleaegsetes tantsurühmades töö vähenõudlik. Tantsude õppimine toimus kiiresti ... Veel oma 1926. a ilmunud õpikus ei pea Anna Raudkats tarvilikuks kirjeldada üldtantsitavat valsi- või polkasammu. Selge, et selline käsitluslaad ei võimaldanudki ühtse tantsu esinemist. /.../ Seisukoht, et tantsutaseme tõstmiseks on vaja eritreeningut, oli siis veel võõras, Tunni algul tehtavaid mõneminutilisi kõnni-, jooksu-, hüppe või lihtsamaid võimlemisharjutusi pidas ta (A. Raudkats – H.A.) vajalikuks vaid selleks, et tunni miljöösse kiiremini sisse elada. Samuti ei pidanud Anna tarvilikuks kasutada eelnevaid eriharjutusi lihtsate tantsuliikumiste õppimiseks. Samas ta kirjutas aga, et hea esineja keha valitsemine peab küll olema kui hästi häälestatud pill, jättes lahtiseks küsimuse, kuidas seda teha. Küllap eritreeningu puudumine tantsutöös tingiski olukorra, et tugevamate tantsurühmade liikmed olid kas äärmiselt pikaajalise staažiga või kehakooliga võimlejad.

II murrang. Aastad 1934 - 1941

Jõuti tantsijate esimese tõelise suurirituseni, mis haaras kõiki tantsuga tegelejaid. 1934. aastal tulid I Eesti Mängud (esialgu sellist nime ei kasutatud). President Konstantin Pätsi patronaazi all leidsid mängud aset 15. – 17. juunini Tallinnas Kadrioru staadionil. Üks toetajaid oli ka Eesti Olümpia Komitee esimees Johan Laidoner. Võimlemise ja rahvatantsu massesinemisele lisandusid mõned spordivõistlused (jooksud, hüpped, ujumine). Esialgu oligi see üritus mõeldud kompensatsioonina meie võistkonna eemalejäämise tõttu Los Angelese olümpiamängudest. Spordipidu aga kasvas ümber rahvapeoks, teatud mõttes isegi rahvatantsupeoks.

Tantsu- ja liikumisjuhtideks olid Ernst Idla ning Ullo Toomi (tookord eestistamata nimega Ulrich Taumi). Tüli tõttu Eesti Võimlejate Liiduga jäi mängudest eemale Anna Raudkats (lahkarvamised said alguse autoriõiguste pinnalt). Tantsiti “Tüska polkat”, “Labajalga” (praegu tuntud “Jämaja labajalg”), “Tuljakut”. Tantsijad moodustasid staadionimurule neli ringi – kaks väiksemat keskjoonele, suuremad äärtele. Pidu oli ülimenukas – “Tuljakut” korrati. Tribüünil polnud nii palju pealtvaatajaid varem olnud. Järelkajades on imetletud meie rahvarõivaste värviilu, aga ka imestatud, et tantsijatel polnud tavapäraseid kaabusid ega pastalid (Idla oli üks “pastlakultuuri” vastastest).

Lisaks massiesinemisele näidati 16. juunil H. Visnapuu massimängu (P. Sepa lavastus), mille kohta “Päevaleht” (18.06.1934) märkis: “... huviküllasemaks osaks kujunes suurte gruppide liikumine, rõõmutsemine /.../ ühes G. Neggo poolt seatud meeste sõjatantsu esitamisega ning rütmilise liikumisega.”

I Eesti Mängud kätkesid paljusid neid elemente, mis meile tuttavad 1940 – 1950-date aastate rahvakunstiõhtute ja tantsupidude kaudu, ja nii on meil õigus neid “mänge” ka I üldtansupeoks nimetada. Edu innustas kohe uuele peole mõtlema – nii hea stiimul harrastusrahvatantsu elushoidmiseks kohtadel. Gustav Kalkun, Edgar Kolmpere, Ernst Idla, Anna Raudkats, Ullo Toomi jt tegid teoks II Eesti Mängud 16. – 18. juunini 1939. aastal taas Kadrioru staadionil. Nüüd oli kavas palju tantse: “Oige ja vasemba”, “Jämaja labajalg”, “Jooksupolka”, “Pulgatants”, “Vananaiste löss”, “Viru valts”, “Vändra polka” ja “Tuljak”. Ka kujundeis ilmnes uusi jooni. Eeltöö oli ulatuslik ja põhimõtteliselt samasugune nagu tänapäeval – kursused tantsujuhtidele (osavõtjaid 200 – 250), instruktorite sõidud kohtadele, peod (“mängud”) maakonnakeskustes jne.

Pealtnägijate sõnade kohaselt II Eesti mängud õnnestusid, Anna Raudkatis juhitud “Tuljak” tuli taas kordamisele. Esinejaid oli üle 1500.

1940. aastal valmistuti ÜENÜ XX aasta päeva tähistamiseks (Eesti Mängude tõttu nihkus pidustus 1939. aastast järgmisse aastasse). Registreerus 103 rahvatantsurühma (1420 tantsijat), 70 naisvõimlemisrühma (780) ja 64 meesvõimlemisrühma (620). ÜENÜ-l oli eelnevaid suurpidusid korraldades kogunenud kogemusi – töö laabus. Ühtlasi kavatseti läbi viia esimesed rahvatantsu ja võimlemise võistlused. Konkursitantsudki olid valitud. Tantsurühmadel oleks tulnud esitada Jämaja labajalg, Kalamies ja üks oma kodukandi tants. Pidustused viidi läbi 17. – 18. juunil Kadrioru staadionil, kus seekord rakendati ka koore (üldjuht G. Ernesaks). Peo pealavastajaks sai U. Toomi. Kavas olid Randlane, Mustjala paadimees, Vändra polka, Jämaja labajalg. ÜENÜ 57-e osakonna hästi ettevalmistatud tantsijad moodustasid staadionimurule 13 tihedat ringi: Eesti harrastusrahvatants oli tõusuteel ... ja siis tuli 22. juuni 1940. Tantsu asemel tankid.

Elu

paiskus

segi.

Perioodi 1940 – 1941 võiks nimetada segaduste ajaks. Ühingud-liidud, mis olid tegelenud rahvatantsuga – likvideeriti. Rahvatantsuõpetamine (eriti koolides) siiski jätkus inertsil mõjul. Tekkinud vaakumi pidi täitma Moskva eeskirjade põhjal ning tolele allutatud liiduvabariikide eeskujul 1940. aastal loodud Rahva Kunstilise Isetegevuse Keskmaja. Riiklik asutus, mille töö eesmärgiks eestlaste tantsu-, laulu-, näitemängu, koduskaunistamise jm harrastuste juhtimine Moskva poolt määratud ideoloogilises suunas. Võib arvata, et too protsess kohtas vastupanu. Selleks, et mitte selle teema juurde tagasi pöörduda, teeme hüppe ajas edasi. Isetegevuse Keskmaja on läbi paljude muutuste (ka nimemuutuste) ju praegugi olemas, sest negatiivse kõrval osutus positiivne ülekaalus olevaks. Arusaadavalt oli tegevuses paus 1941 – 1944. Siis, kui nõukogude okupatsioon taastus, tuldi taas soovi juurde juhtida rahvakultuuri riiklikult. Nimi tuli nüüd talutavam – Rahvaloomingu Keskmaja. Tavaliste harrastusžanrite kõrval loodi veel folkloorisektor (tegutses 1950-ndate aastateni). Suureks päästjaks meie rahvakultuurile sai see, et tööle võeti parteituid kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, kel autoriteeti, kes mõtlesid eelkõige oma kunstiharu säilitamisele, traditsioonide hoidmisele, edasiliikumisprotsesside suunamisele. Piisab Ullo Toomi nime nimetamisest – printsip peaks selge olema! 1954. aastast hakkas senine Keskmaja kandma nime Rahvaloomingu Maja. Muide, sedasi kutsusid seda taidlussõbralikku maja paljud juba varemgi.

1979. aastal – taas nimemuutus. Uus nimi Rahvaloomingu ja Kultuuritöö Teaduslik Metoodikakeskus. Niisiis lisandus sotsioloogiline uurimuslik töö. Nimemuutusi tuli veelgi, ent töö põhiprintsiip jäi. Ja 1994. aastal, mil Kultuuritöötajate Täienduskool võttis 1940. aastal sündinu oma katuse ja kaitse alla – tuli ühisnimi Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus.

Aga praegu seisame 1941. aastal, mil nõukogude okupatsioonile tuli peale fašistlik, mis lõi jällegi mängu segi. Ometi – harrastantsuhuvilised ning rahvatantsuhuvilised ju jäid. Nüüd paraku aga siin- ja sealpool piiri. Idapool kahjuks ka küüditatud eestlased.

III murrang Eesti rahvatantsuelus. Aastad 1941 – 1947

Sõda ja sellele eelnenud küüditamine, mobilisatsioon ja evakuatsioon paiskasid teiste elualade seas segamini ka Eesti rahvatantsuelu, mis pärast mõneaegset vaikust nagu mahatallatud rohi hakkas ikkagi end taas sirgu ajama. Nüüd aga juba kahel pool rinnet. Õnneks olid võinud kodumaale jääda senised peaorganisaatorid Ernst Idla ja Ullo Toomi, küll erilise ühiskondliku toetuseta, sest nõukogude võim oli ju halvanud varasema seltsielu (ÜENÜ). Neil aastatel tekkis organisatsioon “Puhkus ja Elurõõm”, selle ümber koondusid ka segadusteajast järelejäänud rahvatantsijad. Muidugi ei taastunud 1930-ndate aastate lõpu vilgas rahvatantsuelu, ent ometi võeti nüüdki mõndagi ette. Üks ilus üritus oli “Estonia” kontsertsaalis 1944. aasta I veerandil – rahvakommete lavastus. “Leetpalu volbripidu”. Osales mitmeid Tallinna rühmi, teiste seas ka lasterühmi. Kavas eesti rahvatantsud.

Ka koolides käis inertsil alusel edasi rahvatantsuline tegevus. Tantsiti võimlemistunnis, esineti koolikontsertidel, koolilpeol tantsiti alates “Kaera-Jaani” ja “Jooksupolkat”, mängiti ringmänge. Aga külanõored tantsisid talgute tagatipus, jaanitulel jm kogunemistel. Rahvatantsud läksid vaheldumisi valsi ja fokstrotiga.

Nii kummaline nagu see ka pole – aga tantsiti ka sealpool rindejoont, muidugi mitte vangilaagrites. Ent eriväeosades moodustati rahvatantsurühmi, et esineda põgusail puhkehetkil. Haiglates-laatsarettides paranejad löid tantsurühmi, kuhu tõmmati kaasa ka meditsiiniline personal. Viidi läbi isegi taidlusülevaatusi, mõnikord isegi asumiselolijatele (sain sellekohaseid vihjeid Gerda Murrelt). See on siiski täiesti läbiuurimata andmestik, puudub täpsem ülevaade.

Küll on uuritud Eest NSV Riiklike Kunstiansamblite asutamist ja tegutsemist. Organiseerimise algust tehti 1941. aasta detsembris Tšeljabinis. Hulk kunstihuvilisi (sh ka rahvatantsuhuvilisi) vabastati muudest kohustustest. Eesmärgiks oli koondada ja säilitada kunstikaadrit ja võimaldada loomingulise töö tingimusi. Ansambli põhiasukohaks sai Jaroslavl, kus 22. märtsil 1942. a peeti ERKA avakoosolek. Jaroslavl sai ligi 300 Eesti kunstitöötaja ja nende perekonnaliikme asukohaks, kust tehti esinemisreise mitmele poole.

Eestlastele anti Jaroslavis elamiseks ja harjutusruumideks juba alates veebruarist 1942 klubi “Gigant” teine korrus ja kõrvalruumid, üks võõrastemaja täielikult ja teistest mõned toad. Elati ka erakorterites. Ruumikitsikus andis tunda harjutuste läbiviimisel, sest rühmi oli palju (draamatrupp, mees-, nais- ja segakoor, rahvatantsurühm, sümfoonia- ja džässorkester). Igapäevased proovid käsid kella 7.00 – 23.00 klubi kinosali fuajees, garderoobis, laval ja muudes võimalikes paikades.

Suurimaks kollektiiviks oli nn laulu- ja tantsuansambel. Selle moodustasid tantsurühm, sega- ja meeskoor. Grupi üldjuhiks draamalavastaja Priit Põldroos. Tantsurühmas oli algul 16 tantsijat, koosseis polnud algusest lõpuni stabiilne. Tantsujuht oli Anna Ekston. Igapäevaseid tantsuharjutusi juhtis Enn Loorsoo. Kavas olid “Tuljak”, “Jooksupolka”, “Pulgatants” jt. Tantsude lavastamine sai hoogu siis, kui Anna Ekston sõitis Moskvasse ennast täiendama ja kunstilise juhi kohustused sai karaktertantsuspetsilist Nadežda Taarna. Tantsiti “Hiuu valtsi”, “Kivikasukat”, “Peiupolkat” jt.

Muidugi ei osatud valitsusepoolses tegevuse toetamises tookord näha ideoloogilisi riukaid, soovi tõestada, et erirahvaste rahvakultuuri kaitsetakse ja soodustatakse, et selles kõiges oli palju propagandistlikku. Soov harrastada armastatud kunstiala oli võimsam kui politiseerimine. ERKA avalikku tegevust alustati 26. aprillil 1942 kontserdiga Jaroslavl Volkovi nimelises

teatris. Esimesed kontserdid väljaspool tookordset pesapaika leidsid aset maikuu lõpul. Esineti väikeste gruppidega, kuhu kuulus esinejaid igast kollektiivist (draamatrupp, vokalistid, tantsijad jt). Hiljem käis tantsurühm koos kooriga pikemal reisirajal Vologda ja Gorki oblastis. Novembri alguses anti nn laulu- ja tantsuansambli poolt sari kontserte Jaroslavl linnas. Valmistati ette kava “Juunipäevad” Eugen Kapi muusikaga. Suursündmuseks oli esinemine Moskvas. See ühisesinemine leidis aset 1942. a detsembris. Kolme nädala jooksul said esinemistega hõivatud 185 inimest. Esinduskontsert oli Tšaikovski-nim saalis. Pikema kontsertreisi tegi laulu- ja tantsuansambel koos instrumentalistide-grupiga ning vokalistidega (Aleksander Arder, Marta Rungi jt) 1943. aasta jaanuarist juuni keskpaigani. Alustati Moskvas ja kõigepealt esineti Frunze-nim haiglas, kus oli ravil umbes 150 eestlast. Võib arvata millised olid emotsioonid. Edasi sõideti Kuibõševi ja Tšapajevskisse (linnade tookordsed nimed), Ufaasse, Sverdlovskisse, Nižni Tagili ja teistesse Uraali linnadesse. Alati tuli anda mitmeid lisapalu ja “Tuljak” leidis tulist heakskiitu. Kontserdid jätkusid Kuznetski basseini linnades. Kokku anti ligi 100 kontserti, neist üle paarikümne haiglates ja sõjaväeosades. Võib arvata missugust moraalset tuge said vaatajate hulgas viibivad eestlased aga ka esinejad ise.

Suursündmusena tuli 1943. aastal Jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva tähistamine mitmesuguste ettevõtmistega. 1944. aasta aprillis oli Moskvas teistkordne kontsertide sari, kus aktiivselt osalesid ka rahvatantsijad. Pärast edu Moskvas tulid maikuust juuli keskpaigani kontserdid Novosibirski ja Kemerova oblasti linnades. Rahvatantsurühm näitas rühmatantse aga ka tantse solistidele Nadežda Taarna juhatusel. Kaasa tegid lauljad Olga Lund, Aleksander Arder jt. Juulikuus saabuti Leningradi. Tantsurühm, koorid ja orkestrandid pidid augustis veelkord tagasi Jaroslavl sõitma, et teha ettevalmistusi esinemiseks Eestis, kus üks okupatsioon oli välja vahetamas teist. Septembris oldigi tagasi kodumaal. 1944. aasta novembris ERKA likvideeriti. Anna Ekston on meenutanud: “Rahvatantsurühma hakati meil peagi hüüdma kekskastiks. Nende aastate jooksul käis rühmast läbi ligi 30 inimestest. Hilisematest kuulsustest olid siin Inna Taarna ja Jüri Järvet. Minu jaoks oli oluline, et sain töötada koos Enn Loorsooga. Ta oli Ullo Toomi õpilane. Eesti rahvatantsutundjana aitas ta mind tublisti. Olin väga kurb, kui ta lahkus südamehaiguse tõttu Novosibirski kontserdi aegu. Raske oli temaga hüvasti jätta nii kaugel kodumaast. Istutasime tema kalmu ümber viis kaske.”

Nii Ekston, kui ka Nadežda Taarna jäid eesti rahvatantsuga seotuks kogu eluks. Viimasest huvitav fakt – 1944. aasta novembris moodustati Filharmoonia juurde kutseline tantsurühm (ERKA baasil, tegutses kuni 1948). Taarnast sai selle juht. Ta kutsus rühma neidki, kes kõik need aastad olid olnud kodu-Eestis. Tulid Nelli Uustalu, Olga Kallas, Aleksandra Tratsevskaja, Ekaterina Lebedeva. Neist said hiljem arvestatavad rahvatantsujuhid, kes täiendasid ennast Ullo Toomi juures. Üks olulisi esinemisi tuli filmis “Elu tsitadellis”, rahvapeo-stseenis.

Need on aastad, kus taastatakse purustatud Tallinna, Tartu, Narva, Kohtla-Järvet jt linnu. Uue küüditamislaine ja kolhooside moodustamiseni on veel mõni aasta.

See on omamoodi uusärkamisaeg. Teiste harrastusžanritega ühes reas on rahvatants. Elustuvad eelneva traditsiooniga tantsurühmad, rahvamajade ja klubide juurde tekivad uued. Protsessi soodustab asjaolu, et enamuse sõjaeelse perioodi tantsujuhtidest eesotsas Ullo Toomiga on tegutsemisvalmid. Suuremaid kohustusi võtavad endale nüüd Alfred Raadik, Salme ja Ott Valgemäe, Linda Raus, Linda Malviste, Naima Ebrok, Ilka Tomingas, Roman Pärn, Ellen Kroon, Ellinor Maiste, Leida Järvesaar, Meta Tamm, Liidia Möller jt. ÜENÜ organisatsioonides (ka sõjaeelses “Puhkuses ja Elurõõmus”) saadud kogemused toovad olukorrast tingitult tantsujuhtide perre palju värsket verd (Herta Männik, Helga Sisask jt). Tantsuga on endiselt seotud paljud kooliõpetajad. Anna Raudkatsi varasem ulatuslik töö kannab vilju. Maestro ise elas pärast Tallinna-kodu hävimist Saaremaal. Temast saab saarerahva tantsuelu juht. Harrastusrühmade repertuaar kordab sõjaeelset.

Selle perioodi lõpp-punktiks sai XII üldlaulupeoga 27. juunil 1947. aastal üheaegselt korraldatud rahvakunstiõhtu (nüüd nimetame seda III Üldtantsupeoks). Täitus harrastusrahvatantsu korraldajate ammune unistus – koos lauljatega tõusta ühele pjedestaalile. Tantsu massettekannete traditsioon oli üldlaulupidude omast ju tublisti noorem. Olid ju küll olnud laulupidudeaegsed etendused tantsuga. Tants ja laul ühendati 1928. aastal IX üldlaulupeol

nn Ilopuha-etenduses. Tants sai ka tolle jaaniõhtulavastuse koostisosaks, mis korraldati üheaegselt X Üldlaulupeoga 1933. aastal. Ent kaht pidu üheaegselt ja ühist rongkäiku polnud siiani aset leidnud.

Ideoloogiatöötajad ei teadnud, ei mõistnud, kuidas nad süsteemile ise karuteene tegid. Suur pidu hoidis alal rahvustunnet. Uskumatult raske koorma (kaasa arvatud kogu organisatsiooniline töö) vedas Ullo Toomi oma abilistega mäele. Abiks talle 1934. ja 1939. aasta pidude kogemus. Sellest sai punkt ühele perioodile.

V. Stabiliseerumine, iseseisvumine ja laste tantsupidude sünd. Aastad 1956 – 1970

Pärast V üldtantsupidu saabus harrastusrahvatantsu alal eelnevaga võrreldes stabiilsem ajajärk. Kõigis rajoonides, aga neid oli tookord 24 (Abja, Elva, Haapsalu, Harju, Hiiumaa, Jõgeva, Jõhvi, Keila, Kingissepa, Lihula, Märjamaa, Paide, Põltsamaa, Põlva, Rakvere, Rapla, Rāpina, Tapa, Tartu, Valga, Viljandi, Võru, Väike-Maarja, Vändra), kõigis rajoonides oli tekkinud rahvatantsualast tegevust juhtivad isikud või isikute grupid. Eriti selgelt oli see märgatav vabariikliku alluvusega linnades. Tallinnas Ullo Toomi kõrval Alfred ja Niina Raadik, Salme ja Ott Valgemäe, Nelli Uustalu, Olga Kallas, Ekaterina Lebedeva, Haide Kursk jt; Tartus Linda Malviste, Kusta Rodima ja Helju Mikkeli; Pärnus Naima Ebrok, Ilka Tomingas, Õie Vaarak, Elvi Feldman; Narvas Suren Arutjunjan; Kohtla-Järvel Inna Malva, Arved Salupere, Sanja Maksjutova. Maakondades (kasutame Eesti traditsioonilist administratiivset jaotust) – Helmi Hindrikus (Harju), Maret Kõmmus, Linda Hanspiik (Hiiumaa), Aleks Raja, Heino Müls (Jõgeva), Meta Dolmatova-Tamm, Maie Opkaup, Annika Iin (Saaremaa), Helmi Uibopuu, Ly Tammel, Linda Raus (Rapla), Erna Kaasik (Paide-Türi), Leonide Viires, Ellen Veersalu, Elvi Kopelman, Maie Orav (Rakvere), Minni Vähi (Valga), Helju Mürsepp ja Helgi Noormets (Võru). Sellel baasil kujunes hilisem vastutavate instruktorite võrk.

Mitmete taidlusülevaatuste seas tõusevad eriliselt esile kaks. Rühmade valik Eesti kirjanduse- ja kunstidekaadile 1956. aastal Moskvas. Siin tuli eriti säravalt esile Helju Mikkeli rahvakunstiansambel Tartu Ülikoolist. RKA esituslaad oli väga eestilik – tantsiti liigse teatraalsusega, väärilt, hea suhtlemisuskusega tantsuliselt-musikaalselt. Filharmoonia esindusrühmas noorendas Ullo Toomi koosseisu. Konkursile tuli üle saja huvilise. See sai esimeseks valiku põhjal organiseeritud tantsurühmaks Eestis. Rühmast võrsus mitu hilisemat rahvatantsujuhti. Kolmanda rühmana sai dekaadile rikka ja taidlusest huvitatud süsteemi sookutsehariduse süsteemi Kunstilise Isetegevuse Ansambli segarühm (juhatab Ullo Toomi). Dekaad Moskvas leidis aset 1956. aasta detsembris ning Eesti tantsurühmad saavutasid edu ka Suure Teatri laval tantsides.

Iselaadse konkursi tõi 1957. aasta, mil valmistuti VI Ülemaailmseks noorsoo- ja üliõpilasfestivaliks Moskvas. 140 tantsijal ja lavastusgrupil (Salme ja Ott Valgemäe, Heino Aassalu, Alfred Raadik, Naima Ebrok, Ekaterina Lebedeva, Helga Sisask jt) oli mitu kuud kestnud ettevalmistusperiood. 140 tantsija seas esinesid selle aja tugevamad rühmad ("Tselluloosi" klubi, Vineeri- ja mööblivabriku klubi, Pärnu KETA klubi, Pärnu Linavabriku rühm) täiskoosseisus. Ülejäänud valiti konkursil, kuhu kutsuti tantsijaid igast rajoonist. Nii oli korraldustoimkonna soov. Lužniki staadionil esitati "Oige ja vasemba" Valgemäede massiseades. Selle tantsu fooni tegid teiste liiduvabariikide koondrühmad. See juulikuine esinemine jääb edukana ajalikku. Tallinnas eelnes sellele Eesti festivali lõppkontsert Kalevi staadionil (üldjuht Alfred Raadik). Festival tõi murrangu ka Eesteltskonna- ja võistlustantsu valdkonnas. Algas tugev liikumine nõukogude ballitantsult euroopalike standardtantsude ja võistlustantsu poole. Peagi jõuti rahvusvaheliste võistlusteni. Selle liikumise eestvedajaks muutus rahvatantsija-sportlane Ants Tael – hilisem Üleliidulise Professionaalsete Tantsuõpetajate ja Tantsijate Liidu asepresident, kolme tantsuraamatu autor. Ta koolitas välja 9 võistlustantsu eliitpaari (s-paari) ja rahvusvahelise kohtunikuna osales tantsuvõistlustel Jaapanis, Soomes jm. 1957. aasta tõi Eestisse ka esimese rahvusvahelise rahvatantsurühmade võistluse medali – Moskvas sai pronksmedali TÜ RKA (juht Helju Mikkeli). Kui kooride ja orkestrite võistlused on juba traditsioonilised ning võrdlemine kollektiivide vahel võimalik, siis tantsukunstis asi palju keerulisem. Seetõttu on tartlaste medali kõrvale panna veel ainult kaks – Harjumaa

rahvatantsuansambli “Randlane” (juht Heino Aassalu) pronksmedal Kišineus rahvusvahelisel festival-võistlusel 1974. aastal ning rühma “Ahjualused” (juhid Mati Kivi ja Teet Lilleorg) kuldmedal Mallorcal 1995. aastal.

Juba 1956. aastal oli pandud alus veel ühele rahvusvahelisele ettevõtmisele. Richard Ritsing ja Helju Mikkel viisid ellu Baltimaade (rahvusvahelise) üliõpilaste laulu- ja tantsupeo idee.

Esimene Gaudeamus korraldati Tartus Toomeorus 7. – 8. juulil (rohkem kui 2200 lauljat, tantsijat, mängijat). II Gaudeamus toimus 1958. aastal (5. – 7. juuli Riias ja Siguldas). Peotegelasi 3000 (Eesti koondrühma juht jällegi Helju Mikkel). III Gaudeamus taas Tartus (1967). Üldjuht H. Mikkel (peotegelasi 3200). 1968. aastal jõudis Gaudeamus (IV) lõpuks Vingise parki ja “Zalgirise” staadionile Vilniuses (tegelasi 3000). Eesti rahvatantsijate juhtlavastaja Salme Valgemäe. V Gaudeamus 3000 osavõtjaga toimus Riias ja Ogres 9. – 11. juulini 1971. aastal. Eestipoolne üldjuht Henn Tiivel. Edasi kujunes pidude intervall 3 – 4 aastat, kusjuures peotegelaste arv aina kasvas. VI peol (6. – 7. juuli 1974, Tartus ja Põlvas) oli neid 4500. VII peol (7. – 9. juulini 1978 Vilniuses, eestipoolne üldjuht Henn Tiivel) 6000. VIII peol (10. – 12. juuli 1981 Riias ja Ogres) 6500. IX peol (7. – 8. juuli 1984 Tallinnas) üliõpilasi- taidlejad 6000. Kontserte antakse veel Tartus, Kohtla-Järvel ja Pärnus. Üldjuhiks kasvas Mait Agu. X Gaudeamus Vilniuses tuli rekordarvu osavõtjatega – 7000. Baltimaade ärkamisaeg 1988 aastal. Oldi veel nimeliselt Nõukogude Liidu koosseisus, kuid üliõpilaste peol kasutatakse oma rahvusvärvides sümboolikat ja kantakse rahvuslippe. Esimesed oma lipu järel kõndijad on eestlased. Solidaarsusest ühinevad hiljem lätlased ja leedulased. XI Gaudeamus (27. – 30. juuli 1991) Ogres, kontserte anti veel Liepajas ning Cesises (kokku 4500 osalejat). Peokorraldajad said esmakordselt koostada oma peo kava ilma võõrvõimu esindajate ettekirjutuseta ja esineda oma iseseisva riigi lipu all. Ja jälle jõudis Gaudeamus Eestisse, oma hällipaika – Tartusse (8. – 9. juuli 1995), Tähtvere uuele laululavale ja peoplatsile. Peojuhiks Enn Madi.

Viimastel Gaudeamustel tegid teiste kõrgkoolide kõrval juba kaasa Tallinna Pedagoogikaülikooli koreograafia õppetooli üliõpilased. Siin käsitledaval perioodil Eestis tantsualast kõrgharidust aga polnud veel võimalik saada. Käis võitlus Haridusministeeriumiga, et esialgu kasvõi algklasside õpetajaks valmistujad saaksid ametlikult rahvatantsualast ettevalmistust. Põhiliseks tantsujuhtide koolitajaks jäi ikkagi see, mida pakkus tookordne Rahvaloomingu Maja (regulaarselt ilmuv “Teataja”, mitmesugused lühikursused ning rahvatantsujuhtide kool, aga ka konsultantide saatmine rajoonidesse). Sellel moel valmistati ette ka VI üldtantsupidu (üheaegselt XV üldlaulupeoga), mis leidis aset 18. – 20. juulil 1960. aastal. Nüüd juba omaseks saanud staadionil (praegune Kalevi staadion, kus lavastamisvõimalused eriti suured pole, pealegi on tribüünid madalad). Eelmise peoga võrreldes oli tegelaste arv kasvanud ligi tuhande võrra. Nende seas ka akrobaatide ja Tallinna võimlejate rühmad. Tantsijatest osalesid laste- (põhiliselt 3. – 4. klass), nais- ja segarühmad. Segarühmade baasil moodustusid ka meesrühmad. Varasemast rohkem kasutati nn “Suuri jooniseid” – “Vöökudujad” N-rühmadelt, “Preesitants” segarühmadelt. N-rühmade lavastustes toodi sisse tantsijate paigutus rahvarõiva-värvide alusel. Esmakordselt oli kavas spetsiaalselt tolleks peoks tellitud tantse (U. Toomi “Härjatants”, S. ja O. Valgemäe “Suurtants” jt). Esmakordseks sai tantsude õppimine filmi vahendusel. Laulupeo Peakomisjoni tellimisel valmis Tallinn-Filmis õppefilm “Neli tantsu” (“Õekesed, õõtsumaie”, “Härjatants”, “Sõlesepad”, “Karikazo”). Säilis seos võimlejate ja akrobaatidega nagu see oli olnud juba I ja II Üldtantsupeol. Tantsude valiku printsiibis muutusi polnud, aga vähenenud oli kahjuks rahvatantsude osakaal (neid oli kolm, lisaks veel rahvamängud) ja suurenenud autoritantsude oma. Teiste rahvaste tantsudest tantsiti vene, leedu, läti, valgevene, tsehhi ja ungari tantse (eesti rahvarõivais).

Eriliseks tegi 1960. aasta peo see, et kontserdid toimusid öhtusel ajal (kell 20.00 ja teisel päeval kell 21.00). Prožektorite valgusel löid eriliselt särama rahvarõivaste värvid. Pimeduses pääses mõjule tõrvikute kasutamine. Harrastusrahvatants kindlustas oma positsiooni koorilaulu kõrval. Peo aujuhiks sai rehabiliteeritud Anna Raudkats. Kirjeldatava perioodi keskmes seisavad kaks olulist massipidustust, omamoodi murrang senisel teel. Üritused 1962. ja 1963. aastal näitasid rahvatantsuhuvi tõusu ning selle žanri prestiiži kasvamist.

Õpilased lülitusid tantsupidude-rahvakunstiõhtute tegelasperre 1955. aastal, kui esmakordselt tehti üldtantsupeo pesapaik praegusel Kalevi staadionil.

Tõuke noorte I laulu- ja tantsupeo korraldamiseks 1962. aastal andis koolimuusika eestvedajate idee teha suurpidude vaheaegadel pidustus lastele-noortele. Tantsujuhtide poolt haaras mõttest kinni koolimehest rahvatantsujuht Alfred Raadik – tulevase peo üldjuht. Tookord nõuti iga ettevõtmise politiseerimist, iga ürituse pidi pühendama mingile “revolutsioonilisele sündmusele”. 1962. aastal sai noorte I pidu toimuda lõkkeõhtuna, mis pühendatud pioneeriorganisatsiooni 40. aastapäevale. Võrreldes noorte laulupeolistega, kes laulsid Leninist, oktoobrilastest, pioneeridest ja nõukogude patriootidest, pääsesid tantsijad kergemalt. Nende kanda jäi rahvaste sõpruse teema – leedu, vene ja ukraina tants. Domineerima jäid siiski kümme eesti tantsu. Kaks staadionimurule süüdatud hiigellõket olid tegelikult ju apoliitilised – igiinimlik leegisümboolika. Tantsis 250 rühma. Need jaotusid mudilas-, laste-, noorte ja neiduderühmadeks. Tugev oli kutseharidus-süsteemi panus – 20 rühma. Ühises tantsuringis lõpetati Oige ja vasembaga, millest saigi kõikide järgnevate pidude finaaltants.

Selleks, et korraldada noorte II pidu, tuli too pühendada revolutsiooni 50. aastapäevale. Pidulõpetus toimus 1967. aastal 24. ja 25. juunil – stsenaarium Urve Buschmanilt, üldjuht Alfred Raadik. Veel vilksatas lõkketeema, aga tegemist oli ikkagi tantsukontserdiga, kus põhiohk eesti autoritantsul (15 tantsu). Mitmed tantsud loodud selleks peoks – neist Soovide valsist sai vanemale astmele meelitants ka järgnevateks pidudeks. Lõivu päevakajalisusele maksti Vietnami tantsuga ja Jenkaga. Veel olid kavas läti, vene, ungari, leedu, ukraina ja rootsi tantsud, võistlusmängud, võimlemisnumber, poistetantsud. Võrreldes I peoga tantsisid rühmad diferentseeritumalt. Jaguneti I-IV, V-VI, VII-VIII klassi, vanema astme (siin oli jällegi tugev kutsehariduse süsteem) ning neidude rühmadeks. Ka tantsijaid tuli rohkem – 4899 (I peol 3532).

III pidu korraldati 1972. aastal, siis anti pealtvaatajatele juba kolm kontserti. Stsenaarium ning üldjuhtimine Alfred Raadikult. Kava oli koostatud samade printsiipide alusel nagu varasematel pidudel. Oli mitmeid värskeid autoritantsse (Mõistata, Rüblikud, Laaneotid jt), teistelt rahvastelt oli valitud ilusa kompositsiooniga palu (soomlaste Lantti/Martin Vappu, poolakalt Krakovjakk, leedulastelt Varkijetis jt). Meeldejääva Ukraina süüdi tõi peole Melitopoli ansambel Rovesniki.

Lisandus mõndagi uudset. Selline oli koolinoorte rahvamuusika koondorkestri mõnus kontsert peo eel, millele järgnes ühendatud tantsurühmade pidulik proloog Uno Naissoo särava muusikaga. Temalt pärines ka Vilemarss tantsuväljakult lahkumiseks. Rühmaliikide diferentseerumine jätkus. Esmakordselt tulid tantsumurule mudilased Tallinna lasteadeadest, varasem I-IV klassi aste jagunes pooleks (I-II ja III – IV kl), kasvas tantsijate arv. Tallinna kogunes 6773 tegelast. Esmakordselt paluti peole aujuht. Loomulikult oli selleks tantsutaat Ullo Toomi.

Kui noorte III pidu pühendati ideoloogiajuhtide soovil pioneeriorganisatsiooni 50. aastapäevale, siis IV pidu pidi tähistama 55. aastapäeva. Tantsupidu leidis aset 1977. aastal 1. ja 2. juulil. Pealtvaatajatele esineti neljal korral, neist esimene (peaproov-kontsert) läks laulupeolistele. Tantsijaid oli 7002 ja nad jagunesid samadesse liikidesse nagu eelmiselgi peol. Lisandusid ühendatud vene tantsurühmad. Nende juht Suren Arutjunjan seadis peoks ukraina ja vene tantsu. Külalisi tuli Ungarist ja Armeenias. Nagu ikka, esitasid segarühmade poisid ka erirepertuaari. Esmakordselt oli pidu liigendatud. I osa – Meie ees on avatud kõik teed, II – Oleme kõik rõõmsad lapsed, III – Nüüd hea on naerda ja tantsida. Sündis mitmeid uusi meeldejäävaid tantsulavastusi (Rongisõit, Jänkude tants jt) – eriline edu saatis neiduderühmi (Ringitants, Klopandi). Taas toimus üldjuhina Alfred Raadik, kellel koostöös Heino Aassaluga oli valminud ka stsenaarium. Ajujuhina austati Ullo Toomit. Üldiselt õnnestunud peol oli küljes siiski ka väike väsimusemärk. Noortepeol ilmnis liigset ülesehituslikku sarnasust üldtantsupidude struktuuriga – väheseks jäi lastepärasust.

V peo (1982, 2. ja 3. juulil – kokku neli etendust) üldjuht-stsenarist Mait Agu pakkus peo teljeks üht päeva koolilapse elust. Suurem, kui varasematel pidudel oli liikumisrühmade osatähtsus (338 last), kes Liia Palmse juhtimisel esitasid mitu sisukat kava. Muidu olid rühmad

jaotatud juba väljakujunenud tava kohaselt – osalejaid kokku 6284. Tantsukontserdist oli saanud etendus, mille aujuhiks paluti Alfred Raadik. Sellel aastal tegid noored tantsijad esmakordselt kaasa ka laulupeol – Nelli Uustalu fantaasiaküllases Trepitantsus.

VI pidu (ikka veel revolutsiooniliste siltidega) leidis aset 1987. aastal, 3. ja 4. juulil. Jällegi anti koos peaprooviga kokku neli etendust pealkirjaga Aastaring tantsuringis (stsenarist-üldjuht Mait Agu, tekstid Leelo Tungal). Pidulisi tuli 6792 (neist liikumisrühmades 939). Vaatemänguliselt kujunes see pidu teistega võrreldes kõige meeldejäävamaks, kunstiliselt kõige õnnestunumaks – sügisepilt vaheldus talvega (“lumesadu” Kalevi staadionil!). See omakorda tärkava kevadega, millest kasvas välja kiirgav suvi. Iga aastaalg algas liikumisrühmade poolt loodud meeleoluga. Nägime mitmeid õnnestunud tantse – Põhjamaa lapsed, Kolme kandi lood, Vene karussell. Eriti kujundirikas oli neiduderühmade (üldjuht Kersti Ulmas) tants Kellel üle, sii üteltu (Riina Aro koreograafia). Kutsehariduse rohked rühmad esinesid erinumbriga Töörõõm (lavastaja Ilma Adamson). Ajuht oli noorte tantsupidude traditsioonile alusepanija Alfred Raadik.

Teemadelt kirjuks kujunes noorte VII tantsupidu (üldjuht Ilma Adamson). Algselt kavandatud koduteemalisena (“Kodu põhjamaa päikese all”) haaras ta endasse mõndagi varasemast (ka üldtantsupidudelt). Tuttavad olid päikese ja mere pildid, ka jaanituli ning jaaniöö. Pidukorraldati 1993. aastal 17. – 19. juunini. Rahvatantsude kõrval paistis silma keskmise põlvkonna (Ene Jakobson, Maido Saar, Virve Kurbel jt) koreograafide värskeideeline looming.

VIII noorte tantsupidu tuli taas koduteemalisena, ent eesti rahvatantsu ja selle seadeid peol polnud (va laulumäng “Me lähme rukist lõikama”). Ühelt autorilt (stsenariumi autorilt ja kunstiliselt juhilt Mait Agult) nähti kavas üksteistkümmend tantstu. Ka Alo Siiak, Maido Saar, Kristjan Kurm, Kalev Järvela, Ene Jakobson on Pedagoogikaüliõpilooli koolkonnast – see muutis etenduse küllaltki ühetooniliseks, kontrastivaeseks, estraadlikuks.

Tantsutase oli seejuures siiski kasvanud ja tantsijate eelmise peoga võrreldes arv enam-vähem stabiilsena püsinud. I peoga võrreldes tuli tantsijaid siiski pea poole võrra rohkem – siis 3532 esinejat, VIII peol 6230 (lisaks liikumisrühmad 840 esinejaga). Tantsuhuvi pole raugenud.

Eesti harrastusrahvatants väljus laulupidude ripatsi seisundist 1963. aastal. Kultuuri- ja kunstielu juhte õnnestus tantsupidude juhtkonnal veenda I rahvatantsupeo korraldamise vajalikkuses (tantsurühmade tegevuse stimuleerimine, koreograafide loomingu õhutamise). Esmakordselt rakendati nn piirkondlikke tantse. Põhja-Eestit esindas L.Viirese – U.Naissoo “Kaevurite tants”, Lõuna-Eestit H.Mikkeli-V.Kapi “Voogavad põllud” ning Lääne-Eestit Valgemäede – H.Otsa “Kalur ja meri”. Kahjuks jäi teostamata E.Loolt tellitud Tallinna-teemaline tants. Tantsu telliti veel U.Toomilt, V.Adurilt, S.Lillelt, H.Aassalult ja H.Tohvelmanilt. Teiste rahvaste tantsudest (kontrasti loomiseks) tantsiti liivi, ukraina, moldaavia, soome, leedu, kuuba ja vene tantse. Esmakordselt üldtantsupidude ajaloos tegid kaasa külalisrühmad Leedust ja Lätist. Esmakordselt toimus muusika üldjuht – Heino Kaljuste. Lavastajana märgiti Ilmar Tammurit, aga “Tuljaku” (au)juht oli Anna Raudkats. Kasvas nõudlikkus peo muusikalise külje suhtes. Välja kujunes tugev üldjuhtide assistentide kaader. U.Toomil – N.Ebrok, A.Raadik, Ilma Adamson, Leonide Viires; H.Aassalul – N.Uustalu, O.Valgemäe; N.Raadikul (lasterühmad) – I.Tomingas, E.Vooremaa. Pidulid leidis aset 20. – 21. juulil 1963. aastal, anti kolm kontserti. Sedavõrd oli kasvanud pealtvaatajate huvi.

Kui kõik senised seitse üldtantsupidu (erinevatel aegadel kandsid nad küll erinevaid nimesid – Eesti Mängud, rahvakunstiõhtud) kujutasid endast kontserti, kus põhiosa tantsul, siis VIII pidu (18. – 20. juuli 1965) sisaldas juba etenduse (lavastuse) elemente. Liikumine niisuguses suunas algas VI peol 1960. aastal (pulmastseen). 1965. aasta peol sai keskseks kiigestseen.

Kätte oli jõudnud diferentseerumise aeg. Segarühmad jaotati nüüd C-(nooremad) ja B-rühmad. Peo üldjuhid (peaks ütleva – kunstilised juhid) olid Ullo Toomi ja Alfred Raadik. Lasterühmade juhina jätkas Niina Raadik, naisrühmade tantsud lavastas Heino Aassalu. Rühmi valiti nüüd konkursi alusel, osaliste arv kasvas hüppeliselt – tegelasi üle 5.000-de. Külalisrühmi sellel peol polnud aga taas tegid kaasa võimlemisrühmad Hilda Preikochi ja Valli Tarvase “Rukkirääguga” (Juhan Jürme muusikaga).

Nagu eelnevate pidude puhul, nii ka nüüd oli suurpeole Tallinnas eelnenud peod rajoonides. See oli üldtantsupeole nagu eelprooviks. See pidu tugevdas harrastusrahvatantsu positsiooni. Seda tõendab tantsurühmade kutsumine 1969. aasta juubelilaulupeole (100 aastat esimesest peost) treppidele tantsima. Siit sai alguse nn trepitantsude mõte. Esimese trepitantsu sünni juures olid tegevad S. ja O.Valgemäe, N.Uustalu, H.Aassalu jt.

Üldse tuli selle kümnendi lõpuaastatel rahvatantsuella mõndagi uudset. Endast andis taas märku sellealane uurimustöö ja harrastustantsu-alased nõupidamised-konverentsid. Üks neist leidis aset mõni aeg enne Kristjan Toropi “Eesti rahvatantsu oskussõnastiku” ilmumist (Rahvaloomingu Maja väljaanne, 1966 – kordustrukk, ERRS-i väljaanne 1990. aastal). Siin jätkati seda, mida alustanud eelkäijad – Anna Raudkats (1926), Ullo Toomi (1945 ja 1953). Oskussõnastik kujunes oluliseks tähiseks eesti rahvatantsu käsitlemisel.

Tantsuõpetamise metoodikat tõid rahvatantsujuhtidele U.Toomi, N.Taarna ja H.Aassalu vastavad raamatud (1967, 1959 ja 1955).

Aeg sai murranguks küpseks. Harrastusrahvatantsu kõrval oli ju kogu aeg olnud eesti tantsufolkloor, eriti Kagu-Eestis ja saartel, küllap ka lasteaedades-koolides ehk kolhoosipidudelgi. Mõnikord ilmutas rahvatants ennast ülemaalistel ülevaastustel ent ideoloogiatöötajad suhtusid asjasse ettevaatlikult. Natsionalismikartus? Folklooril puudus ametlik toetus. Trükiti küll tantsukirjeldusi, kuid ei viidatud eesti tantsu variantiderohkusele. Kanoniseeriti üks variant. Sellel taustal tõuseb eriti säravalt esile Kristjan Toropi tegevus folklooriansambli “Leigarid” loomisel 1969. aastal. Tuli piike murda aga Sassi-Jaani taluõuel, vabaõhumuuseumis algasid tantsijate-lauljate-pillimeeste etteasted rahvapärilike paladega (siin oli tegemist muidugi folklorismiga). Sellest sai teedrajav ning kannatusterohke liikumine. 1970. aastast tuli rahvatantsule mitmes mõttes murranguiline aasta. Taas sai võimalikuks korraldada puht-rahvatantsupidu. IX üldtantsupidu toimus 18. – 19. juulini 1970, kui laulupidu oli eelmisel aastal ära olnud. Ettevalmistused kulgesid juba teadaolevat rada pidi. Rühmi taheti vastu võtta 510, paljud liigid tegid läbi konkursi, ainult vanemate (B) segarühmade arvu kokkusaamisega tuli raskusi. Esmakordselt jaotati rühmad diferentseeritult, mitte küll nii nagu 1900-ndatel aastatel, aga siiski – I-IV klassi rühmad, V-VI klassi rühmad, VII-VIII klassi rühmad, C-(ka IX-XI klassi) rühmad, B-segarühmad, neiduderühmad, naisrühmad, tantsuansamblid. Muide, juba järgmisel (1973. aasta) peol lisandusid veel mõned liigid – lasteaedade rühmad, I-IV klassi rühmade liik poolitus (I-II klassi ja III-IV klassi rühmad) ning D-(tantsuveteranide-seenioride) rühmad.

Peo juhtteemaks sai Päike, Maa ja Meri. Sellenimeline H.Mikkeli tants-kantaat (V.Tormise muusika, M.Raua tekst) avas peo. Osales kogu täiskasvanud tantsupere. Üldse oli tegelaskond kõigi aegade arvukaim – ligi 10.000. Nende ees seisis üldjuhtidena H.Mikkel ja I.Moss, viimase osaks korraldus- ja organiseerimistöö. Varasemast täiuslikumalt kõlas saatemuusika. See võimendati stereofooniliselt. Naaberrahvaste tantse (soome, ungari, vene, leedu, läti ja moldaavia tantse) esitati vastava maa rahvarõivastes. Aga igapäevamured jäid samadeks, mis eelneval perioodilgi.

Pöördelised aastad 1971 – 2000 (www.folk.ee/kultuurilaegas)

Pöördeliseks olid aastad 1971–2000, mil toimus kõigile märgatav põlvkondade vahetus. Mitut suurkuju tunnustati temanimelise auhinna või preemia asutamiseks. 1985. a. asutati Ullo Toomi nimeline aasta-auhind, mille esimene laureaat oli Maie Orav. 1990. a. loodi Anna Raudkatsi nimeline elutöö preemia, mille esimeseks saajaks oli Alfred Raadik.

Uus tantsujuhtide põlvkond jätkas koostöös vanade meistritega tantsupidude traditsiooni. Toimusid X (1973), XI (1975), XII (1981), XIII (1985), XIV (1990), XV (1994), XVI (1999) Tantsupidu.

Pöördeliseks etapiks sai Eesti taasiseseisvumine. XVI Üldtantsupeole registreerus juba üheksa rühmeliiki, 860 rühma ja 13 600 tantsijat.

Samas toimus suurejooneliste tantsuetenduste kõrval pöördumine tantsu folkloorse aluse poole ja folkloorifestivalide süünd. Selle suuna eestvedajaks sai Kristjan Torop. Folklooriliikumine asus tõusuteele 1985. aastal, mil Tallinnas leidis aset rahvusvahelise organisatsiooni CIOFF XVI maailmakongress. Järgmisena teostus 1986. a. Eesti esimene ulatuslik folkloorifestival "Viru Säru". 1987. aastal toimus Vilniuses esmakordselt rahvusvaheline folkloorifestival Baltica. Eestis on Baltica toimunud aastatel 1989, 1992, 1995, 1998 ja 2001. Rahvatantsurühmad osalesid aktiivselt folklooriliikumises ja olid seeläbi teerajajaks pärimuskultuuri taassünnile Eestis.